

разі не стільки законодавчий орган контролює виконавчу владу, скільки остання контролює першу.

Фахівці давно помітили, що саме за парламентської системи правління законодавчий орган нерідко перетворюється на загальнонаціональний політичний клуб, а депутати замість того, щоб виступати представниками народу та інтересів виборців, стають звичайнісінькими лобістами тих чи тих фінансово-промислових корпорацій та груп інтересів.

У політичній теорії існує застереження щодо «слабкого уряду» та політичної нестабільності в країні за умов парламентської демократії. Такі ризики виникають, як правило, за двох умов, а саме, коли в країні чинна партійна система носить явні ознаки поляризованого плюралізму, а виборча система будується на пропорційній основі. До цього можна лише додати, що ці негативні чинники можуть посилюватися за умов так званих закритих списків партій і блоків, що беруть участь у виборчому процесі, і використанні неконтрольованого з боку громадянського суспільства адміністративного, фінансового та медіа ресурсів. Класичними прикладами неефективності політичної системи парламентського типу виступають дві європейські країни – Франція доби Четвертої республіки, де уряди були при владі по півроку впродовж дванадцятирічного періоду її існування, і післявоєнна Італія, де з 1945-го по 2001 р. змінилося 59 урядів!

Парламентська та президентська форми правління: порівняльний аналіз

На відміну від парламентської форми правління, президентська більшою мірою відповідає доктрині розподілу влади. Умовою, що гарантує його дотримання, є те, що законодавчий і виконавчий органи влади тут формуються незалежно один від одного. Типовим прикладом президентської форми правління із сильною законодавчою гілкою влади є США, де склалася класична система стримувань і противаг, якої, як було зазначено, досить важко досягти за парламентської форми правління. Виконавча влада в цій країні зосереджується в руках президента, тоді як Конгрес – законодавчий орган – ухвалює закони. Щоправда, у цій частині діяльності двох провідних гілок влади існує і стримуючий чинник – це *право вето* президента на законопроекти. Але законодавчий орган може подолати вето за умови, якщо за це проголосує дві третини його членів обох палат – Палати представників та Сенату.

Отже, до переваг президентської форми правління необхідно віднести насамперед чіткий розподіл влади, який доповнюється дієвими механізмами стримування і противаг у тому числі і через законодавчий процес, у якому, хоч і з різним навантаженням і функціями, беруть участь обидві гілки влади. Саме в активному полі такої взаємодії виконавча та законодавча гілки контролюють одна одну, маючи відповідні

інструменти та механізми впливу, що позитивно впливає на суспільні процеси. За такої системи жодна з гілок влади не має можливостей домінувати одна над іншою навіть тоді, коли і виконавча, і законодавча влада представлені однією політичною силою. Зокрема, саме такою була ситуація під час правління президента США Дж.Картера у 1977–1981 рр., коли демократи контролювали і виконавчу, і законодавчу владу. Чому так відбувається?

Причина досить проста. Вона полягає у тому, що в системах сталої демократії поряд з офіційною владою діє потужний контролюючий чинник – опозиція, яка апелює до громадянського суспільства і у такий спосіб знаходить підтримку своїм діям. Громадянське суспільство тисне на владу, змушуючи її діяти не за принципом «рука руку мие» чи з почуття корпоративної солідарності, а з почуттям політичної відповідальності, зважаючи на дієвисті механізми ротації влади шляхом виборів. Тобто громадські інтереси, незалежно від того, яка політична сила контролює і законодавчу, і виконавчу владу, є головним чинником у мотивації дій різних гілок влади.

Тож система законодавчої та виконавчої влади в умовах президентської форми правління досить тісно пов'язана з діяльністю організованої, конституційно визначеної ролі опозиції та участі народу як джерела влади.

Попри зазначені переваги, президентські системи також мають і певні недоліки. На думку експертів, однією із вад цієї форми правління є нібито апіорі закладена в ній формула протистояння виконавчої та законодавчої гілок влади, що нерідко призводить до блокування ініціатив однієї з боку іншої. Особливо відчутними ці суперечки стають тоді, коли виконавча та законодавча гілки контролюються конкуруючими політичними силами. Наприклад, Білий дім США очолює президент-республіканець, а більшість у Конгресі належить демократам. За французькою політичною традицією таку ситуацію прийнято визначати терміном «коабітація», або «нелегке співжиття». Проте, як доводить багатолітня практика, воно не заважає країні, різним політичним силам знаходити консенсус на ґрунті національних інтересів, залишаючи останнє слово за виборцями – арбітром політичного діалогу влади і опозиції.

Вітчизняний політичний досвід останніх років показує, що така ситуація можлива і в нашій країні, коли президент представляє інтереси одного політичного табору, а парламент та уряд знаходиться під контролем іншої політичної сили. Як видно, подібні ситуації трапляються не лише при президентських, а й напівпрезидентських формах правління. Прикладом тут виступає Франція під час каденції Ф.Міттерана у 1986–1988 рр. і 1993–1995 рр., коли президент і парламент представляли різні політичні табори. Проте відпрацьованість політичних механізмів взаємодії та усталена політична культура політичних еліт і виборців, припорожені відносно стабільними показниками економічного розвитку, не

дали приводів для появи чи загострення політичної кризи в цій країні. В Україні ж розбалансованість влади призвела до різкого загострення політичного протистояння як у парламенті, так і поза його межами, ставши причиною для розпуску Верховної Ради і її дострокових виборів у 2007 р.

Отже, маючи у наявності чіткий розподіл функцій, президентська політична система країни побудована таким чином, що гілки влади не стільки мотивовані на конкуренцію, не кажучи вже про конфронтацію, скільки орієнтовані на консенсус і пошук компромісів. Слід зазначити, що президентські системи правління у Європі, по суті, не прижилися, маючи ареалом свого поширення здебільшого Північну і Південну Америку.

Політична система напівпрезидентського/змішаного типу

Під змішаною формою правління прийнято розуміти симбіоз парламентської та президентської форм політичного правління. На сьогодні цю форму правління, наприклад, у Європі сповідує невелика група країн. За винятком великих за кількістю населення та економічно впливових Франції, Іспанії, Польщі змішана форма правління діє також в Австрії, Болгарії, Ірландії, Македонії, Румунії, Словенії, Фінляндії та Хорватії.

Ця форма правління виникла на руїнах Четвертої парламентської республіки у Франції одразу ж після Другої світової війни. Її прототипом певною мірою може слугувати Веймарська республіка у Німеччині 1919–1933 рр. Приблизно десятирічний період правління Четвертої республіки, яку за формою правління слід віднести до парламентської республіки, був позначений політичною нестабільністю та перманентними урядовими кризами. Завдяки зусиллям президента де Голля та його прибічників систему французького парламентаризму вдалося реформувати таким чином, що замість парламентської виникла змішана форма правління. Настав етап П'ятої республіки, закріплений текстом конституції зразка 1958 р. Попри те, що у проекті Конституції П'ятої республіки йшлося про оновлення парламентського режиму, однак насправді «політичний режим, установлений Конституцією 1958 р., ніяк не може іменуватися парламентським, тому що реальність П'ятої республіки різко відрізняється від парламентського режиму. Цей факт в даний час ніхто і не заперечує. Де Голль і його нащадки фактично створили новий режим, мало в чому зв'язаний з формально діючою Конституцією»⁷⁹.

Політична сутність змішаної форми правління у Франції, яка, за визнанням фахівців, стала моделлю для України, полягає у тому, що законодавчий орган влади – Національні збори – формують уряд із членів парламенту, але президент країни, обраний народом, а не парламентом, знаходиться у тісному контакті з прем'єр-міністром та очолюваним ним урядом. Він призначає прем'єр-міністра та приймає його відставку, а за пропозицією останнього призначає і звільняє членів уряду. Повнова-